

ZgSp2353-7426/15.09.2019/20.12.2019/30.12.2019/06

Doc. PhDr. Eva Naništová, CSc.

ORCID 0000-0001-7399-6863

Pan-European University, Bratislava

Faculty of Psychology

Slovakia Institute of Clinical Psychology

PhDr. Veronika Boleková, PhD.

ORCID 0000-0003-2076-1096

Pan-European University, Bratislava

Faculty of Psychology

Slovakia Institute of Clinical Psychology

**ANALIZA CZYNNIKOWA I OCENA
WŁAŚCIWOŚCI PSYCHOMETRYCZNYCH
KWESTIONARIUSZA PORV
(OBSZARY PROBLEMOWE RELACJI
Z RODZICAMI)**

Streszczenie

Celem badania była ocena właściwości psychometrycznych kwestionariusza PORV (autorów Naništová & Blažová, 2018). PORV (pol. *Obszary problemowe relacji z rodzicami*, slo. *Problémové oblasti rodinných vzťahov*), to kwestionariusz (30 pytań) z 5-punktową skalą Likerta, odwzorowujący obszary problemowe, typowe dla młodzieży zgodnie z koncepcją Townsenda. W badaniu wzięło udział 257 studentów (93 chłopców i 164 dziewcząt) w wieku 13–19 lat. Obliczenia statystyczne wykazały wysoką rzetelność narzędzia, współczynnik α Cronbacha dla wyniku ogólnego wyniósł

0,895. W analizie czynnikowej wyodrębniono 4 czynniki, wyjaśniające 61% całkowitej wariancji.

Słowa kluczowe: problemowe zachowanie • nastolatki • kwestionariusz PORV • analiza czynnikowa.

**FACTOR ANALYSIS
AND ASSESSMENT OF PSYCHOMETRIC
PROPERTIES OF PORV QUESTIONNAIRE
(FAMILY RELATIONSHIP PROBLEM AREAS)**

Abstract

The objective of this study was to assess the psychometric properties of PORV questionnaire (Naništová & Blažová, 2018). PORV (Engl. Family Relationship Problem Areas; Slovak: Problémové oblasti rodinných vzťahov) is a 30-item questionnaire evaluated on the basis of a 5-point Likert scale, mapping the problem areas typical in youth according to the Townsend concept. Our study involved 257 students (93 boys and 164 girls) aged from 13 to 19 years. The statistical calculations show a very high reliability of the tool, Cronbach's Alpha for the overall result was 0.895. In the factor analysis, 4 factors were distinguished that accounts for 61% of the total variance.

Keywords: problem behaviour • adolescents • PORV questionnaire • factor analysis.

Wprowadzenie

Okres dojrzewania odgrywa w procesie rozwoju psychospołecznego osoby wyjątkową rolę. Chociaż jest to stosunkowo krótki okres, charakteryzuje się intensywnymi zmianami zarówno na poziomie fizycznym, psychologicznym, społecznym, jak i egzystencjalnym (Naništová, Blažová, 2018). Lorenz (2002) określa kryzysy rozwojowe nastolatków nie tylko w obszarze rozwoju fizycznego i seksualnego, ale również kryzysy tożsamości, kryzysy depersonalizacji, kryzysy autorytetu, kryzysy samooceny lub samobójcze. Kryzys tożsamości psychospołecznej (Erikson, 1999; Marcia, 1980), którego opanowanie jest niezbędne dla stabilności i dojrzałości osobowości, jest uważany za szczególną cechę rozwoju młodego człowieka. Większość specjalistów dzieli okres dojrzewania na trzy

stosunkowo oddzielne fazy: wczesna, średnia i późna adolescencja (Macek, 1999). Wczesna adolescencja (10–13 lat) charakteryzuje się zmianami fizycznymi i dojrzewaniem płciowym. Dla średniej adolescencji (14–16 lat) typowe jest eksperymentowanie i próbowanie nowych ról, sprzeciw wobec autorytetu i dążeniem do niezgodności. Na etapie późnej adolescencji (od 17 do 20 lat) odzwierciedlają się wysiłki na rzecz integracji ról na płaszczyźnie nowych zasad wspólnego życia w rodzinie, tworzenia i rozwijania bliskich relacji osobistych oraz przezwyciężania egocentryzmu w codziennych spotkaniach interpersonalnych (Vágnerová, 2012).

Okres dojrzewania jako okres przejściowy między dzieciństwem a dorosłością wprowadza w relacje między rodzicami i ich dojrzewającymi dziećmi szereg nowych sytuacji, które często prowadzą do napięcia we wzajemnych stosunkach, do oporu i kłótni. Jak pisze John Townsend (2009), nastolatki doświadczają ogromnych konfliktów wewnętrznych, a ich uczucia i myśli są często w wewnętrznej niezgodzie. Stany te są szczególnie widoczne w obszarach, takich jak: zależność kontra niezależność, dobro kontra zło, rozum kontra emocje, rzeczywistość wewnętrzna kontra zewnętrzna, rodzina kontra przyjaciele. Podczas gdy „zdrowe dojrzewanie” według Townsenda (2009) charakteryzuje zdolność do budowania relacji i do komunikacji, odpowiedzialność, akceptowanie rzeczywistości, skupianie się na świecie zewnętrznym, przyjacielach, którzy mają dobry wpływ i „bezpiecznym” kwestionowaniu autorytetu rodziców (stopniowa separacja). Natomiast w przypadku dojrzewania problematycznego rodzi się wiele problemów w relacjach rodzic – dziecko, które mogą powodować sytuacje kryzysowe w rodzinie i zakłócać relacje rodzinne. Badania neurohormonalne pokazują, że wspólnym mianownikiem dojrzewania są także zmiany neuronalne i hormonalne, zwłaszcza tzw. ‘synaptic pruning’, wspomagające wzmocnienie ważnych połączeń mózgowych, reaktywność centrów emocjonalnych prowadzącą do zwiększenia impulsywności; zwiększenie produkcji hormonu stresu – kortyzolu, co obniża dobre samopoczucie (well-being) i spowalnia długotrwały rozwój kory oczodołowo-czołowej, wpływającej na samokontrolę i samodyscyplinę (Stephan et al., 2012).

Tempo dojrzewania, liczba zmian i kryzysów, w których nastolatek musi się orientować, może powodować poważne problemy

osobiste. Dlatego w wieku dojrzewania stwierdza się wzrost częstości niepożądanych lub ryzykownych zachowań i uważa się, że nawet 50% nastolatków przynajmniej raz w danym okresie zachowuje się w sposób ryzykowny. Jessor & Jessor (1977) zidentyfikowali to zjawisko jako zespół zachowań ryzykownych i zespół zachowania problemowego, które później stało się znane w literaturze jako zespół zachowań ryzykownych w okresie dojrzewania RBS-A (Risk-Behavior Syndrom – Adolescence). Pierwotnie zespół ten zdefiniowano jako zestaw typowych objawów w trzech obszarach: nadużywanie substancji psychoaktywnych, objawy w obszarze psychospołecznym i objawy w strefie seksualnej (Čerešník, Dolejš, 2015).

Najnowsze badania bardziej kompleksowo określają zachowania ryzykowne. Obecnie RBS-A obejmuje nowe kategorie zachowań ryzykownych w „działaniach adrenalinowych” (motoryzacja, sporty niebezpieczne), tematach etnicznych i narodowych (rasizm, ksenofobia, ekstremizm); w obszarze religijnym (negatywny wpływ sekt); w stylu życia (stosowanie anaboliów i sterydów, niezdrowe nawyki żywieniowe) (Budinská, 2014; Nielsen Sobotková, 2014). Čerešník i Dolejš (2015) na podstawie wyników badań stwierdzają, że stosowanie substancji psychoaktywnych (alkohol, tytoń, marihuana), agresywne zachowania i zastraszanie, kradzieże, wagary i przedwczesne doświadczenia seksualne są najczęstszymi objawami zachowań ryzykownych u młodzieży na Słowacji i w Czechach. Zachowania ryzykowne w tym kontekście reprezentują bardzo szeroki zakres niepożądanych form zachowania, które mogą pojawiać się w okresie dojrzewania i które mają negatywny wpływ na zdrowie fizyczne, relacje międzyludzkie, zdrowie psychiczne człowieka lub zagrożenia środowiska społecznego (Miovský et al., 2012). Dolejš (2010) definiuje zachowania ryzykowne nastolatków jako problem multidyscyplinarne, który obejmuje cały zakres działań, od społecznie nieodpowiednich i niepożądanych po zachowania problemowe i zachowania antyspołeczne i przestępcze. Zachowanie problemowe reprezentuje w tej skali niższy poziom ryzyka i jest związane z niepożądanymi objawami, które charakteryzują się nieprzystosowaniem społecznym i brakiem przestrzegania ustalonych norm społecznych (Popelková, 1994; Dolejš, 2010).

Aby dokonać pomiaru częstotliwości występowania zachowań problemowych młodzieży, opracowano szereg narzędzi pomiarowych, najczęściej mających charakter samooceny lub skal ewaluacyjnych. Wypełniają je sami nastolatki, ich rodzice, nauczyciele lub rówieśnicy, ponadto wykorzystuje się dane z materiałów archiwalnych i obserwacji (Farrell et al., 2018). Jednak badania porównawcze wskazały na niską lub umiarkowaną spójność ocen od różnych typów informatorów (Farrell, Sullivan, Goncy & Le, 2016). Wynika to na przykład z tego, że rodzice i nauczyciele obserwują zachowania młodzieży w różnych rodzajach środowisk (rodzina – szkoła). Nauczyciele stanowią szczególnie istotne źródło informacji na temat zachowań młodzieży. Często spędzają więcej czasu z nastolatkami w ciągu dnia niż ich rodzice, obserwując ich nie tylko w zorganizowanym środowisku klasowym, ale także podczas przerw i zajęć z kolegami z klasy.

Wśród najczęściej wykorzystywanych przez nauczycieli narzędzi do mapowania zachowania młodzieży znajduje się kwestionariusz *Problem Behavior Frequency Scale (PBFS-TR)*, mający na celu dostarczenie danych na temat tak form agresywnych, jak i prospołecznych zachowań uczniów w środowisku szkolnym. PBFS-TR obejmuje również elementy pokazujące zachowanie bez przemocy, w którym młodzież, rodzice i przedstawiciele społeczności oceniają skuteczność konkretnych reakcji na sytuacje problemowe (Farrell et al., 2018). Na Słowacji do pomiaru intensywności zachowań ryzykownych uczniów służy *Kwestionariusz Zachowań Ryzykownych* (Mezera, 1998). Nauczyciel ocenia ucznia na 7-stopniowej skali Likerta w siedmiu płaszczyznach: zachowanie, zachowania społeczne, egocentryczne, impulsywne, nieprzystosowawcze, negatywistyczne a także orientacja do grupy problemowej. Wśród klasycznych narzędzi pomiarowych znajduje się skala Farrell et al. (2016) *The Problem Behavior Frequency Scale (PBFS)*, która bada siedem obszarów problemowych zachowań u młodzieży: agresja fizyczna, agresja słowna, agresja w związkach, używanie narkotyków, formy zachowań przestępczych, jawna wiktyimizacja i wiktyimizacja związków. Skala składa się z 45 pozycji, z których większość została utworzona na podstawie badania zachowań młodych ludzi. W kontekście międzynarodowym *Strengths and Difficulties Questionnaire* jest jednym z najczęściej stosowanych narzędzi po-

miarowych do oceny zinternalizowanego i eksternalizowanego zachowania dzieci i młodzieży (SDQ; Klasen et al., 2000). Ocena zachowania jest uzyskiwana z wielu źródeł: od samych nastolatków, od rodziców i od nauczycieli. SDQ składa się z 20 elementów osadzonych w czterech wymiarach zachowania problemowego: Objawy emocjonalne; Problemy z relacjami partnerskimi (zinternalizowane zachowanie problemowe); Nadpobudliwość oraz Problemy z autorytetem (eksternalizowane zachowanie problemowe).

Według Buist et al. (2014) wśród narzędzi do mierzenia eksternalizowanych problemów w zachowaniu nastolatków znajduje się skala Achenbacha *Externalizing problems scale of the Youth Self Report (YSR)*. Skala składa się z 30 elementów, które przedstawiają 30 obszarów zachowań problemowych nastolatków w ciągu ostatnich sześciu miesięcy na 3-stopniowej skali Likerta, z wyższymi wynikami sugerującymi więcej problemów zewnętrznych. Jessor et al. (2003) do pomiaru zachowania młodzieży stworzyli indeks zachowania problemowego *MPBI – Multiple Problem Behavior Index*, który mierzy zaangażowanie młodzieży w trzech obszarach:

- a) zachowanie przestępcze, w tym kradzież, wandalizm i agresja fizyczna,
- b) palenie papierosów,
- c) problemowe picie.

Skala *Perception of Problem Behavior Measure* (Loeber, Farrington, Stouthamer-Loeber, & Van Kammen, 1998) mierzy w 10 pozycjach, każda w skali od 1 (zachowanie jest całkowicie niewłaściwe) do 3 (zachowanie jest całkowicie zgodne), w jakim stopniu sam nastolatek akceptuje własne zachowanie problemowe. Do oceny zaangażowania w zachowania problemowe stosuje się *Frequency of Problem Behavior scale* (Weiler, 2015), która odwzorowuje częstotliwość zachowań problemowych młodzieży w ciągu jednego miesiąca w 13 obszarach problemowych, w skali od 1 (ani razu w miesiącu) do 6 (więcej niż 20 razy w miesiącu). Aby zmierzyć problematyczne zachowania młodzieży, w kombinacji języków słowackiego i czeskiego stosuje się kwestionariusz *VRCHA – Výskyt rizikového správania adolescentov* (Występowanie zachowań ryzykownych u młodzieży) (Dolejš et al. 2014). Kwestionariusz składa się z 18 elementów, które identyfikują ryzykowne zachowania

w trzech obszarach: Podskala „Nadużywanie substancji psychoaktywnych” koncentruje się na działaniach, gdy dana osoba stosuje lub nadużywa substancji, które mogą ją uzależnić psychicznie i/lub fizycznie. Skala punktowa podskali wynosi od 0 do 6 punktów. Podskala „Przestępczość” odwzorowuje doświadczenie nastolatków z kradzieżą, fałszerstwem i/lub uszkodzeniem przedmiotów. Zakres punktów w tej podskali wynosi od 0 do 8 punktów. Podskala „Zastraszanie” koncentruje się na przejawach lub osobistym doświadczeniu w tej sferze. Możliwy zakres punktów w podskali wynosi od 0 do 4 punktów.

Cel i procedura

Celem badania była analiza psychometryczna skali PORV – *Obszary problemowe relacji z rodzicami* – autorów Naništová, Blažová, 2018. Kwestionariusz mapuje trzydzieści obszarów problemowych typowych dla dojrzewającej młodzieży, a intensywność doświadczania problemów w relacjach z rodzicami uczestnik ocenia w skali Likerta od 1 do 5. Nazwy poszczególnych obszarów zostały zainspirowane przez Townsenda (2009), który opisał różne rodzaje problemów typowych dla rozwojowego okresu dojrzewania. Poszczególne zagadnienia skonsultowano również z młodzieżą. Kwestionariusz PORV ma trzy wersje: dla młodzieży, rodziców i nauczycieli. Kwestionariusz zawiera dwa otwarte pytania na temat czasu wolnego (zainteresowania) oraz głębokich osobistych pragnień (czyli tego, czego dana osoba najbardziej pragnie w życiu). Ocenę uzyskanych danych przeprowadzono za pomocą programu statystycznego SPSS-PC (wersja 21).

Pytania badawcze

P1 Jakie są psychometryczne właściwości wykorzystanych metod badawczych?

P2 Jaka jest struktura czynnikowa kwestionariusza PORV?

Grupa badana

Badana grupa składała się z 257 respondentów, w tym 93 chłopców i 164 dziewcząt w wieku od 13 do 19 lat, którzy byli

uczniami czterech szkół. Grupę podzielono na dwie podgrupy według kryterium typu szkoły: szkoła podstawowa (54 chłopców i 61 dziewcząt) i gimnazjum (39 chłopców i 103 dziewcząt). W regionie Górnej Orawy wybrano dwie szkoły podstawowe i otrzymano z nich kwestionariusze od 115 respondentów, uczniów ósmej i dziewiątej klasy, ze średnią wieku 13,78 lat (Mediana = 14), w przedziale wiekowym od 13 do 16 lat. Jeśli chodzi o gimnazja, jedno z nich znajdowało się w mieście powiatowym w północnej Słowacji, drugie we wsi na południu Polski, w regionie Orawa. Z gimnazjów otrzymano wypełnione kwestionariusze od 142 respondentów przy średniej wieku 16,11 lat (Mediana = 16), w przedziale wiekowym od 14 do 19 lat. Respondenci pochodzili z regionu charakteryzującego się bogactwem zasobów naturalnych (lasy, obszary górskie, rzeki i wodne zbiorniki, obszary chronionego krajobrazu), przy czym trzy z czterech szkół znajdują się na obszarach wiejskich, geograficznie blisko siebie. Czwarta szkoła znajdowała się w większym mieście z typową infrastrukturą miejską, ale także pośród rozległych krajobrazów przyrody. Dwie szkoły miały status szkół publicznych, a dwie status szkół religijnych.

Metody

(1) *Kwestionariusz PORV* (Obszary problemowe relacji z rodzicami; Naništová, Blažová, 2018) mapuje trzydzieści obszarów problemowych typowych dla dojrzewającej młodzieży. Intensywność doświadczania problemów w relacjach z rodzicami uczestnik ocenia w skali Likerta od 1 do 5. Ocena opiera się na całkowitej punktacji kwestionariusza, która może mieć wartości w zakresie od 30 do 150. Nazwy poszczególnych obszarów zostały zainspirowane przez Townsend (2009), który opisał różne rodzaje problemów typowych dla rozwojowego okresu dojrzewania.

(2) *Skala samooceny Rosenberga* (Self-esteem Scale, SES, Rosenberg) jest najczęściej stosowana do identyfikacji globalnej samooceny. Samoocena jest definiowana jako stosunkowo stabilne postrzeganie wartości własnego ja, a skala jest pojmowana jako konstrukcja jednowymiarowa. Skala zawiera dziesięć elementów, z których połowa jest formułowana w sposób pozytywny, a połowa negatywny. Pozycje negatywne są zapisywane podczas oceny. W sło-

wackiej wersji skali (Halama, 2008; Halama, Bieščad, 2006) respondenci wyrażają zgodę na czteropunktowej skali, więc łączny wynik waha się w zakresie od 10 do 40. Wyższy ogólny wynik oznacza wyższą globalną samoocenę.

(3) *Skala preferencji grupy* mierzy preferencje ośmiu typów grup, o profilu sportowym, kulturalnym, fachowym, badawczym, rówieśniczym, muzycznym, religijnym i zawodowym. Respondent wyraża preferencje dla każdej grupy w pięciopunktowej skali Likerta (od 1 – zdecydowanie nie preferuję, do 5 – z preferuję). Całkowity wynik (min. 8 – max. 40) odzwierciedla ekspansywność preferencji grup referencyjnych, a wynik pozycji mapuje intensywność preferencji dla każdego typu grupy.

Wyniki badań

Problematyczne obszary relacji z rodzicami mierzono za pomocą trzydziestu wskaźników wyrażających różne obszary, które mogą być przedmiotem sporów nastolatków z rodzicami. Większość uczestników w badanej próbie zgłosiła, że w stopniu znacznym lub dużym jako trudny obszar w relacjach odbiera pracę domową (21,4%), grupę przyjaciół (16,6%), telefonowanie i wysyłanie smsów (11,8%). Równocześnie, także większość uczestników nie doświadcza konfliktu z rodzicami z powodu samookaleczenia (88,2%), narkotyków (87,5%), ucieczki z domu (85,9%). Wewnętrzna spójność słowackich ($\alpha = 0,893$) i polskich wypowiedzi ($\alpha = 0,895$) jest bardzo dobra. Znalaziono wysokie wartości ($\alpha = 0,895$) w całej próbie oraz w podgrupach chłopców i dziewcząt (Tabela 1 oraz Tabela 2).

Tabela 1. Zgodność wewnętrzna (α Cronbacha) Kwestionariusza PORV

	Razem	Płeć		Narodowość	
		Chłopcy	Dziewczęta	Słowacka	Polska
	N = 257	N = 93	N = 164	N = 104	N = 60
α Cronbacha	0,895	0,895	0,895	0,893	0,895

Tabela 2. Zgodność wewnętrzna (α Cronbacha) pytań Kwestionariusza PORV

N=257 Treść twierdzenia	*Scale Mean if Item Deleted	*Scale Variance if Item Deleted	*Corrected Item-Total Correlation	*Cronbach's Alpha if Item Deleted
Konfliktowe oraz agresywne zachowanie w stosunku do rodziców	49,28	200,97	,564	,890
Alkohol	49,35	198,89	,503	,891
Częste oglądanie telewizji	49,02	200,56	,455	,892
Palenie (nikotyna, papierosy)	49,42	198,98	,500	,891
Komputer, internet, gry komputerowe	48,68	203,32	,340	,894
Prace domowe	48,60	205,49	,214	,898
Wiara w Boga oraz życie duchowe	48,94	198,28	,365	,895
Kłótnie z rodzicami	48,91	204,39	,402	,893
Ignorowanie rodziców	49,21	200,73	,501	,891
Gwałtowne, wybuchowe oraz impulsywne zachowanie	49,17	196,59	,606	,889
Koledzy i grupy	48,94	195,55	,475	,892
Milczenie, małomówność	49,48	209,88	,196	,896
Zmienność nastrojów w zachowaniu	48,93	202,57	,410	,893
Brak szacunku wobec innych osób	49,47	198,39	,599	,889
Styl ubierania	49,12	197,65	,451	,892
Kieszonkowe oraz pieniądze	49,35	204,79	,351	,894
Oszustwa oraz kłamstwa	49,23	197,86	,608	,889
Niedotrzymanie obietnic i umów	49,33	202,55	,460	,892
Późne powroty do domu	49,06	197,52	,532	,890

N=257 Treść twierdzenia	*Scale Mean if Item Deleted	*Scale Variance if Item Deleted	*Corrected Item-Total Correlation	*Cronbac h's Alpha if Item Deleted
Samookaleczenia, rany cięte	49,72	204,63	,409	,893
„Ozdabianie” twarzy lub ciała (piercing, tatuaże)	49,70	205,29	,403	,893
Jaskrawe malowanie twarzy (makijaż), szokujące ułożenie włosów	49,50	202,089	,466	,892
Prowadzenie pojazdów	49,49	201,47	,431	,892
Sprawy związane z seksem	49,60	202,54	,510	,891
Problemy w nauce	49,24	201,67	,499	,891
Telefonowanie, wysyłanie sms-ów	49,19	199,77	,422	,893
Ucieczki z domu	49,66	202,01	,479	,891
Imprezy, dyskoteki oraz „domówki”	49,27	199,71	,511	,891
Krnąbrne zachowanie	49,19	200,63	,520	,891
Narkotyki	49,67	202,53	,417	,892

Źródło: badania własne.

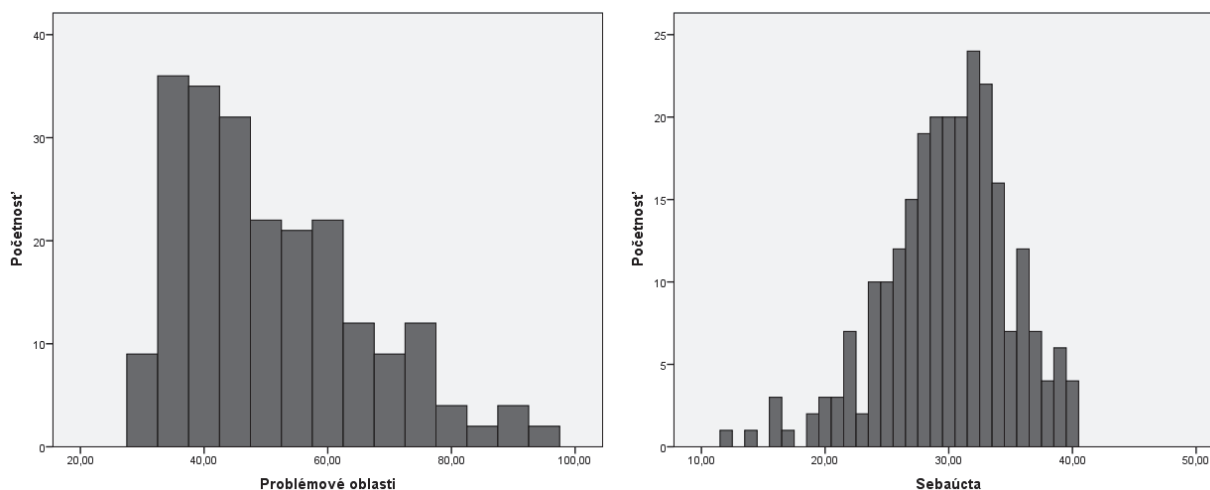
* Nazwy statystyczne są wymienione według IBM SPSS PC – 21 w języku angielskim

Poczucie własnej wartości uczestników badanej grupy przejawia się przede wszystkim w poczuciu zachowania godności osobistej i dobrych relacji z samym sobą. Prawie połowa nastolatków (46%) wyraziła wyraźną zgodę z wymienionymi pozycjami. Wartość współczynnika rzetelności metody (alfa Cronbacha) jest zaakceptowana ($\alpha = 0.752$). Pod względem preferencji dla różnych typów grup 47,9% uczestników preferuje w stopniu znacznym lub całkowicie grupę o zainteresowaniach sportowych, 42,8% grupę rówieśniczą i 32,3% grupę z zainteresowaniami muzycznymi. Z poszczególnych wskaźników skonstruowano indeks preferencji grupy $\alpha = 0,702$ (Tabela 3).

Tabela 3. Statystyki opisowe i liczebność odpowiedzi w Skali preferencji

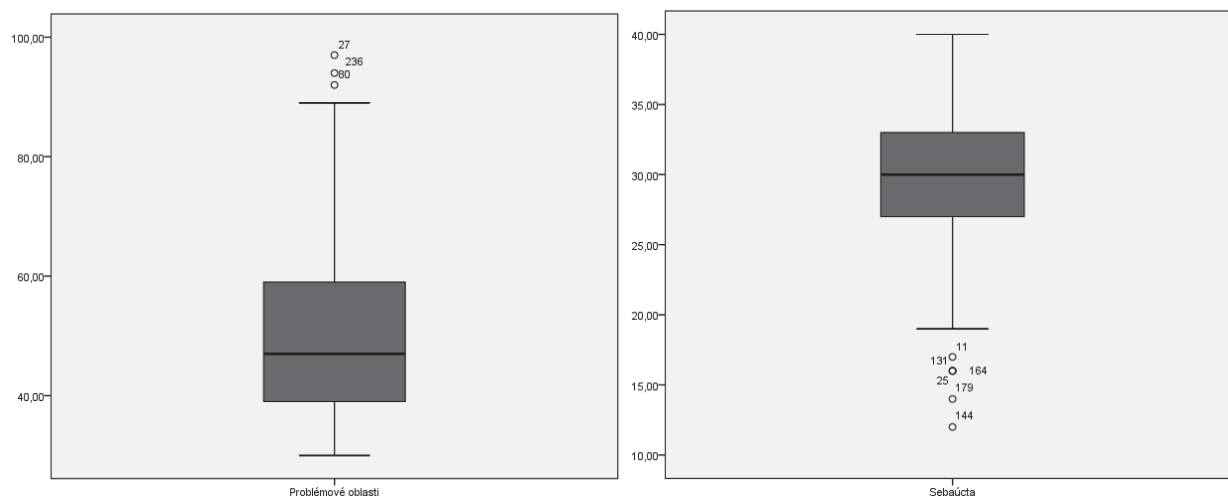
	1	2	3	4	5	Razem
Grupa o zainteresowaniach sportowych	10,5	23,3	18,3	14,8	33,1	100,0
Grupa zajmująca się kulturą i sztuką	32,7	33,9	17,1	7,4	8,9	100,0
Gr. o zainteresowaniach specjalistycznych	39,3	31,9	15,6	8,9	4,3	100,0
Grupa o zainteresowaniach naukowych	36,6	36,6	15,2	6,2	5,4	100,0
Grupa rówieśników	14,8	21,0	21,4	14,8	28,0	100,0
Grupa o zainteresowaniach muzycznych	26,8	25,3	15,6	13,2	19,1	100,0
Grupa zajmująca się religiami	44,0	31,9	8,9	6,2	8,9	100,0
Grupa o zainteresowaniach praktycznych	32,3	31,5	21,0	7,8	7,4	100,0

Oznaczenia: 1 – całkowity brak preferencji; 2 – tak ukierunkowaną grupę trochę preferuję; 3 – tak ukierunkowaną grupę częściowo preferuję; 4 – tak ukierunkowaną grupę znacznie preferuję; 5 – tak ukierunkowaną grupę całkowicie preferuję.

Wykres 1. Rozkład wyników: Skali PORV i Skali Samooceny Rosenberga

W grupie było 3 uczestników, których wynik w Skali obszarów problemowych relacji z rodzicami był większy niż 1,5-krotność rozpiętości międzykwartyłowej. Znalaziono 3 odbiegające wartości w Skali samooceny (Wykres 1 oraz Wykres 2).

Wykres 2. Wykres pudełkowy: Skali PORV i Skali Samooceny Rosenberga

Wyniki analizy czynnikowej

Czynniki kwestionariusza wyodrębniono za pośrednictwem analizy głównych składników z rotacją Varimax. Wstępne analizy wskazywały na 6-czynnikowe rozwiązanie, które wyjaśniało 61% wariacji danych (z pierwszym czynnikiem dominującym, który wyjaśniał 27,36% wariacji danych). Jednak dwa wyodrębnione czynniki były nasycone tylko dwoma elementami. W konsekwencji, za pomocą równoległej analizy, porównano zmierzone wartości wewnętrzne czynników z wartościami uzyskanymi z większej liczby zestawów danych ($N = 1000$) z taką samą liczbą uczestników i zmiennych, ale zawierających liczby losowe. W analizie pozostały cztery czynniki (oparte na kryterium, by ich własna wartość była większa niż 95. percentyli rozkładu własnej wartości pochodzącej z danych losowych). Analizując główne komponenty z uprzednio określoną liczbą czynników ($N = 4$) wyodrębniono następujące składniki: Ryzykowne problemy (11 pozycji), Styl życia (10 pozycji), Zaufanie (5 pozycji) i Komunikacja (4 pozycje) (Tabela 4).

Tabela 4. Rotowana macierz obciążeń czynnikowych: rozwiązanie 4-czynnikowe

	Składnik			
	1	2	3	4
Narkotyki	,874	-,121	-,028	-,002
Ucieczki z domu	,832	-,074	,060	,063
Palenie (nikotyna, papierosy)	,811	-,012	,118	-,056
Alkohol	,773	-,015	,109	,089
Samookolaczenia, rany cięte	,758	-,144	,078	,081
Ozdabianie twarzy lub ciała (piercing, tatuaże)	,729	-,054	,087	-,067
Brak szacunku wobec innych osób	,634	,176	,269	,110
Konfliktowe oraz agresywne zachowanie w stosunku do rodziców	,616	,051	,239	,344
Krnąbrne zachowanie	,586	,177	,101	,243
Sprawy związane z seksem	,500	,423	,093	-,114
Problemy w nauce	,471	-,011	,470	,140
Styl ubierania	-,037	,808	,098	,135
Koledzy i grupy	,017	,765	,195	-,008
Wiara w Boga oraz życie duchowe	,023	,694	,028	-,007
Telefonowanie, wysyłanie sms-ów	,005	,690	,289	-,172
Prace domowe	-,130	,583	-,062	,142
Komputer, internet, gry komputerowe	-,029	,536	,132	,180
Zmienność nastrojów w zachowaniu	,006	,516	,192	,336
Częste oglądanie telewizji	-,001	,473	,437	,137
Prowadzenie pojazdów	,296	,446	,280	-,351
Jaskrawe malowanie twarzy (makijaż), szokujące ułożenie włosów	,414	,430	-,040	,169
Późne powroty do domu	,156	,197	,753	,116

	Składnik			
	1	2	3	4
Imprezy, dyskoteki oraz 'domówki'	,164	,357	,659	-,204
Oszustwa oraz kłamstwa	,441	,108	,557	,210
Kieszonkowe oraz pieniądze	-,133	,307	,529	,238
Niedotrzymanie obietnic i umów	,369	-,058	,513	,228
Kłótnie z rodzicami	,302	,043	,138	,694
Ignorowanie rodziców	,457	-,028	,308	,523
Gwałtowne, wybuchowe oraz impulsywne zachowanie	,338	,252	,386	,494
Milczenie, małomówność	-,052	,235	,050	,424

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 6 iterations.

Niezawodność trzech czynników wynosiła $\alpha > 0,7$ ($\alpha = 0,905$ dla Ryzykowne problemy, $0,832$ dla Styl życia i $\alpha = 0,742$ dla współczynnika Zaufanie). We współczynniku Komunikacja ustalono $\alpha = 0,647$ (pozycja 'Milczenie, tajemnica' słabo skorelowana z wynikiem całkowitym, $r = 0,199$). Po jego usunięciu współczynnik wewnętrznej spójności wzrósł do $\alpha = 0,708$ (Tabela 5).

Tabela 5. Zgodność wewnętrzną (α) czynników Kwestionariusza PORV

	Razem	Pytania	Słowacja	Polska
Ryzykowne problemy	,905	11	,854	,928
Styl życia	,832	10	,841	,797
Zaufanie	,742	5	,678	,805
Komunikacja	,647	4	,625	,708

Statystyki opisowe wytworzonych czynników przedstawiono w Tabeli 6. Mediany (Mdn) skorygowanych wskaźników (podzielone przez liczbę pozycji) wskazują na nieco wyższy wynik w skali Komunikacja (Mdn = 1,75) i Styl życia (Mdn = 1,7) w porównaniu z Zaufaniem (Mdn = 1,6) i Ryzykownymi problemami (Mdn = 1,2).

Tabela 6. Statystyki opisowe czynników Kwestionariusza PORV

	Ryzykowe problemy	Styl życia	Zaufanie	Komunikacja
Mean	16,51	19,54	8,72	7,12
Median	14,00	17,00	8,00	7,00
SD	7,20	7,27	3,41	2,48
Skewness	2,33	,898	1,56	1,14
Kurtosis	5,65	,297	3,82	1,35
Minimum	11,00	10,00	5,00	4,00
Maximum	53,00	46,00	25,00	16,00

* Nazwy statystyczne są wymienione według IBM SPSS PC – 21 w języku angielskim

Chłopcy uzyskali wyższe wyniki w ogólnych wynikach problemów ($U = 4189,00$; $p < 0,01$; $r_m = 0,197$), a także w obszarze Ryzykowe problemy ($U = 5067,00$; $p < 0,01$; $r_m = 0,2$) i Styl życia ($U = 4539,00$; $p < 0,001$; $r_m = 0,265$) i Zaufanie ($U = 5554,00$; $p < 0,01$; $r_m = 0,192$). Różnic w czynniku Komunikacja nie znaleziono ($U = 6311,00$; $p > 0,05$; $r_m = 0,068$) (Tabela 7).

Tabela 7. Porównanie poziomu problemowych obszarów relacji z rodzicami między chłopcami i dziewczętami

Płeć		PORV razem	Ryzykowe problemy	Styl życia	Zaufanie	Komunikacja
Chłopcy	M	54,68	16,68	22,29	9,37	6,85
	SD	14,90	5,13	8,08	3,33	2,32
	Mdn	53,75	15,17	22,00	9,08	6,62
Dziewczęta	M	49,05	16,43	18,03	8,36	7,27
	SD	14,19	8,12	6,32	3,41	2,55
	Mdn	46,00	13,47	16,19	7,58	6,74
Razem	M	50,96	16,52	19,55	8,72	7,12

Płeć		PORV razem	Ryzykowe problemy	Styl życia	Zaufanie	Komunika- cja
	SD	14,65	7,19	7,27	3,41	2,48
	Mdn	47,43	14,13	17,42	8,05	6,71
r_m		0,197	0,200	0,265	0,192	0,068

M – Mean, SD – Standard deviation, Mdn – Median, r_m – Correlation rate of the difference

Wraz z wiekiem ogólny wskaźnik problemów zmniejsza się ($r_s = -0,215$; $p < 0,01$). Stwierdzono umiarkowany negatywny związek z czynnikiem wpływającym na czas wolny i styl życia ($r_s = -0,444$; $p < 0,01$) (Tabela 8).

Tabela 8. Związek między czynnikami PORV i wiekiem

	PORV razem	Ryzykowe problemy	Styl życia	Zaufanie	Komunikacja
Wiek	-,215**	,076	-,444**	-,065	-,038

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

W ramach równoczesnego pozyskiwania zapisów skupiono się na związku obszarów problemowych relacji z rodzicami z poczuciem własnej wartości oraz preferencjami grupy. Ogólny wynik, a także utworzone czynniki obszarów problemowych, statystycznie istotnie korelowały z ogólnym poziomem poczucia własnej wartości. Relacje były negatywne, ale stosunkowo słabe pod względem istotności (r_s w zakresie od $-0,168$ do $-0,266$). Siła związków między obszarami problemowymi relacji z rodzicami i poszczególnymi elementami w skali poczucia własnej wartości jest przedstawiona w Tabelach 9 i 10.

Tabela 9. Związek między czynnikami PORV i ogólnym wynikiem w Skali samooceny

P O R V	Samoocena		
	Razem	Słowacja	Polska
PORV - razem	-,225**	-,276**	-,093
Czynnik 1: Ryzykowe problemy	-,178**	-,221**	-,068
Czynnik 2: Styl życia	-,266**	-,247**	-,316**
Czynnik 3: Zaufanie	-,197**	-,290**	,026
Czynnik 4: Komunikacja	-,168**	-,302**	,173

*p < 0,05; **p < 0,01

Tabela 10. Związek czynników PORV i indywidualnych wskaźników samooceny

Treść twierdzenia	PORV razem	Ryzykow e problem y	Styl życia	Zaufanie	Komunikac ja
Odnoszę wrażenie, że potrafię zachować swoją godność, choćby w takim stopniu jak większość innych osób	-,216**	-,091	-,361**	-,220**	-,085
Nie uważam się nigdy za człowieka sukcesu	,190**	,149*	,164*	,219**	,204**
Uważam, że posiadam wiele dobrych cech	-,076	-,094	-,061	-,034	,001
Potrafię robić wiele rzeczy równie dobrze jak inni	-,149*	-,075	-,072	-,062	-,154*
Wydaje mi się że nie ma we mnie niczego szczególnego z czego mógłbym/mogłabym być dumny/a	,141*	,119	,186**	,112	,095
Lubię się	-,094	-,081	-,070	-,078	-,100
Chciałbym/chciałabym bardziej siebie szanować	,189**	,072	,249**	,149*	,063

Treść twierdzenia	PORV razem	Ryzykow e problem y	Styl życia	Zaufanie	Komunikac ja
Zasadniczo jestem z siebie zadowolony/a	-,047	-,076	-,044	-,087	-,060
Czasami się wyraźnie czuję bezużyteczny/a	,122	,101	,135*	,108	,171**
Czasami myślę o sobie, że jestem absolutnie (zupełnie) nieudolny/a	,080	,136*	,088	,106	,084

*p < 0,05; **p < 0,01

Relacje z preferencjami grupy były znikome. Stwierdzono jedynie bardzo słaby związek między preferencjami grup religijnych a problemami na temat stylu życia i czasu wolnego ($r_s = 0,148$; $p < 0,05$) oraz preferencją grupy o zainteresowaniach naukowych i czynnikiem Zaufanie ($r_s = -0,138$; $p < 0,05$).

Podsumowanie

Celem badań była weryfikacja cech psychometrycznych kwestionariusza PORV, który mapuje problematyczne zachowania nastolatków. Przegląd literatury na ten temat sugeruje, że przy tworzeniu tego typu skal są brane pod uwagę:

(A) *rodzaj informatora*: sam nastolatek, rodzic, nauczyciel, kolega z klasy, grupa rówieśnicza (Farel et al., 2018; Farel et al. 2016; Mezera, 1998; Klasen et al., 2000);

(B) *treść skali*: zorientowana na odpowiedź (1) częstotliwości zachowań problemowych w określonym przedziale czasu (Weiler, 2015); (2) krytyczne postrzeganie intensywności własnego zachowania problemowego (Dolejš et al., 2016; Čerešník, 2019);

(C) *znaczenie własnego zachowania* problemowego; oraz

(D) *zaakceptowanie własnego zachowania* problemowego (Loeber et al., 1998).

Kwestionariusz PORV uzupełnia te opcje w badaniach międzyludzkich ram zachowania problemowego o relacje nastolatków z rodzicami. Zaletą tak sformułowanej instrukcji jest to, że nie wy-

maga ona od nastolatków bezpośredniego konfrontowania się z problemami, ale skupia uwagę na ocenie intensywności obszarów problemowych, które są najczęściej źródłem konfliktów i nieporozumień z rodzicami.

Wyniki pokazują, że w środowisku rodzinnym problematyczne zachowania nastolatków pojawiają się w zakresie pomocy domowej, doboru przyjaciół i częstego korzystania z telefonu komórkowego. Z drugiej strony najmniej problemów powstaje w obszarze szkodzenia własnemu zdrowiu (samookaleczenia i narkotyki). Poczucie własnej wartości przejawiało się u nastolatków poprzez zachowanie godności osobistej i dobre relacje z samym sobą. Jeśli chodzi o preferencje to prawie połowa badanych wybrała grupy o zainteresowaniach sportowych.

W tej sytuacji można stwierdzić, że kwestionariusz PORV dotyczący cech psychometrycznych spełnia wymagane kryteria. Spójność wewnętrzna skali była bardzo dobra nie tylko w całej grupie ($\alpha = 0,895$), ale także przy porównywaniu próby według płci i narodowości. Za pomocą analizy czynnikowej 30 pozycji kwestionariusza PORV wyodrębniono cztery czynniki, które wyjaśniają 61% całkowitej wariancji. Pierwszy czynnik dominujący *Ryzykowne problemy* mapuje te obszary problemowego zachowania nastolatków, które wykraczają poza zwykłe niedostosowanie i zachowania niepożądane i które już są związane z wyższym poziomem ryzyka osobistego i społecznego (narkotyki, palenie, alkohol, bezdomność, samookaleczenie, obszar seksualny, itp.). Wymiar ten okazuje się wspólnym mianownikiem większości skal odwzorowujących zachowania problemowe nastolatków. Tak można skategoryzować zachowanie aspołeczne aż do antyspołecznego (Mezera, 1998), nadużywanie substancji uzależniających (Jessor et al., 2003; Čerešník, 2019) i przejawy różnych rodzajów agresji (Farel et al., 2016). Drugi czynnik został nazwany jako *Styl życia*, ponieważ obejmuje problematyczne zachowania związane ze spędzaniem wolnego czasu i osobistym stereotypem w zachowaniu (spędzanie czasu w grupie, na portalach społecznościowych, przy telefonach komórkowych i telewizji, na prowadzeniu samochodu). Na ten obszar można natrafić w związku z internalizowanym problemowym zachowaniem zdefiniowanym przez Klasena i in. (2000). Trzeci czynnik *Zaufanie* jest związany z nadużyciem osobistego

zaufania w odniesieniu do autorytetu rodzicielskiego i nieprze-
strzeganiem uzgodnionych zasad (oszustwa, kłamstwa i narusze-
nia umów z rodzicami). Ostatni czwarty czynnik *Komunikacja* re-
prezentuje negatywny styl wzajemnej komunikacji z rodzicami
(kłótnie, ignorancja, impulsywność i bierna agresja – milczenie),
które większość autorów zagranicznych nie klasyfikuje jako za-
chowania problematyczne. Porównując chłopców i dziewczęta, wy-
kazano, że chłopcy mieli znacznie wyższe wyniki zarówno w ogól-
nej intensywności obszarów problemowych w relacjach z rodzi-
cami, jak i w obszarze Ryzykowne problemy, Stylu życia i Zaufa-
nie. Znaczące różnice nie występowały w czynniku *Komunikacja*.
Ujawniły się też istotne związki między wyższą intensywnością
percepcji obszarów problemowych w relacjach z rodzicami a niższą
samooceną młodzieży. Najsilniejszy był wskaźnik „Nie uważam się
nigdy za człowieka sukcesu“ i czynnik *Styl życia*. Zgodnie z innymi
badaniami potwierdzono, że wraz z wiekiem poziom problemów
w relacjach z rodzicami maleje.

Omówione badanie ma kilka ograniczeń. Jednym z nich jest
różnorodność badanej grupy według wieku i typu szkoły (Naniš-
tová, Blažová, 20018). Drugim może być zbyt mała liczba uczest-
ników z Polski do walidacji.

Wnioski

1. Słowacka i polska wersja PORV wydaje się być dobrym narzę-
dziem do badania obszarów problemowych relacji z rodzicami,
również ze względu na swoją zwięzłość i prostotę.
2. Kwestionariusz PORV jest to „miękką (soft) metoda półprojek-
tywna” dla młodzieży, ponieważ nie wymaga od nastolatka wy-
raźnego określenia intensywności problemowego zachowania.
Instrukcja ma wskazywać intensywność obszarów problemo-
wych w relacjach z rodzicami.
3. Przeprowadzona adaptacja językowa wykazała, że polska wer-
sja kwestionariusza PORV jest zrozumiała dla populacji na-
stolatków.
4. Kwestionariusz PORV spełnia kryteria psychometryczne w za-
kresie rzetelności i trafności.

5. Należy rozważyć możliwość dokonania standaryzacji kwestionariusza PORV.

Badanie zostało wykonane przy wsparciu grantu VEGA nr. 1/0305/18.

Bibliografia

1. BUDINSKÁ, M. 2014. Prevence závislostí ve škole a v rodině. In P. Kabíček a kol. (Eds.) *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton 2014, 118-134.
2. BUIST, KL., PAALMAN, CH., BRANJE, SJT., DEKOVIĆ, M., REITZ, E., MEEUS, WHJ., KOOT, HM. & HALE, WW. 2014. Longitudinal Effects of Sibling Relationship Quality on Adolescent Problem Behavior: A Cross-Ethnic Comparison. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology* 2014; Vol. 20, No. 2, 266-275. DOI: 10.1037/a0033675.
3. ČEREŠNÍK, M. 2019. Age and Gender Differences in Risk Behavior in Adolescence in Slovakia. *SAR Journal* 2019; Volume 2, Issue 1, 3-8. DOI: 10.18421/SAR21-01.
4. ČEREŠNÍK, M. & DOLEJŠ, M. 2015. Spoločný projekt dvoch národov alebo podobnosti a rozdiely v procese a výsledkoch výskumu zameraného na rizikové správanie a osobnostné rysy dospievajúcich na Slovensku a v Českej republike. In E. Maierová et al. (Eds.), *PhD Existence 2015: Česko-slovenská psychologická konferencie (nejen) pro doktorandy a o doktorandech*, 203-219. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015.
5. DOLEJŠ, M. 2010. *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010.
6. DOLEJŠ, M., SKOPAL, O. & SUCHÁ, J. 2014. *Vybrané osobnostní rysy a rizikové formy chování u českých žáků a žákyň*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2014.
7. ERIKSON, EH. 1999. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: Doplněné vydání o devátém stupni od Joan M. Eriksonové*. Praha: Lidové noviny, 1999.
8. FARRELL, AD., GONCY, EA., SULLIVAN, TN. & THOMPSON, EL. 2018. Evaluation of the Problem Behavior Frequency Scale–Teacher Report Form for Assessing Behavior in a Sample of Urban Adolescents. *Psychological Assessment* 2018; Vol. 30, No. 10, 1277-1291. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/pas0000571>.

9. FARRELL, AD., SULLIVAN, TN., GONCY, EA. & LE, AT. 2016. Assessment of adolescents' victimization, aggression, and problem behaviors: Evaluation of the Problem Behavior Frequency Scale. *Psychological Assessment* 2016; 28, 702-714. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/pas0000225>
10. dx.doi.org/10.1037/pas0000225
11. HALAMA, P. 2008. Confirmatory factor analysis of Rosenberg self-esteem scale in a sample of slovak high school and university students. *Studia Psychologica* 2008; 50, 3, 255-266.
12. HALAMA, P. & BIEŠČAD, M. 2006. Psychometrická analýza Rosenbergovej škály sebahodnotenia s použitím metód klasickej teórie testov (CTT) a teórie odpovede na položku (IRT). *Československá psychologie* 2006; 6, 569-583.
13. JESSOR, R. & JESSOR, SL. 1977. *Problem Behavior and Psychosocial Development: a longitudinal study of youth*. New York: New York Academic Press, 1977.
14. JESSOR, R., TURBIN, MS., COSTA, FM., DONG, Q., ZHANG, H. & WANG, CH. 2003. Adolescent Problem Behavior in China and the United States: A Cross-National Study of Psychosocial Protective Factors. *Journal of Research on Adolescence* 2003; 13(3), 329-360.
15. KLASEN, H., WOERNER, W., WOLKE, D., MEYER, R., OVERMEYER, S., KASCHNITZ, W. & GOODMAN, R. 2000. Comparing the German versions of the strengths and difficulties questionnaire (SDQ-Deu) and the child behavior checklist. *European Child & Adolescent Psychiatry* 2000; 9, 271-276. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s007870070030>
16. LOEBER, R., FARRINGTON, DP., STOUTHAMER-LOEBER, M. & VAN KAMMEN, WB. 1998. *Antisocial behavior and mental health problems: Explanatory factors in childhood and adolescence*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1998.
17. LORENC, J. 2002. Krizová intervence u dospívajících. In D. Vodáčková a kol., *Krizová intervence* (278-285). Praha: Portál, 2002.
18. MACEK, P. 1999. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 1999.
19. MARCIA, JE. 1980. Identity in Adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology* (59-187). New York: Wiley & Sons, 1980.
20. MEZERA, A. 1998. *Dotazník rizikového správania žiaka*. Bratislava: Psychodiagnostika, 1998.
21. MIOVSKÝ, M. a kol. 2012. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Togga, 2012.

22. NANIŠTOVÁ, E. & BLAŽOVÁ, M. 2018. The Analysis of Problem Areas in Parent-Adolescent Relationships: A Pilot Probe. *Roczniki Pedagogiczne*, 2018, 10(46), 3, 25-43.
23. NIELSEN SOBOTKOVÁ, V. 2014. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014.
24. POPELKOVÁ, M. 1994. *Poruchy psychického vývinu v detstve a adolescencii*. Nitra: VŠPg, 1994.
25. STEPHAN, AH., BARRES, BA., STEVENS, B. 2012. The Complement System: An Unexpected Role in Synaptic Pruning During Development and Disease. *Annual Review of Neuroscience* 2012; 35: 369-89 DOI: 10.1146/annurev-neuro-061010-113810.
26. TOWNSEND, J. 2009. *Hranice a dospívající*. Praha: Návrat domů, 2009.
27. VÁGNEROVÁ, M. 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2012.
28. WEILER, LM., HADDOCK, SA., ZIMMERMAN, TS., HENRY, KL., KRAFCHICK, JL. & YOUNGBLADE, LM. 2015. Time-Limited, Structured Youth Mentoring and Adolescent Problem Behaviors. *Applied Developmental Science* 2015; 19(4), 196-205, 2015 DOI: 10.1080/10888691.2015.1014484.